सुप्रीम कोर्ट रिपोर्ट्स [२०२२] १९ एस.सी.आर. पान नंबर - ३२३ ते ३४२

(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

2022-19-SCR-323

कवी अरोरा

विरुद्ध

सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया

(विशेष अनुमती याचिका (दिवाणी) क्रमांक १५१४९/२०२१)

१४ सप्टेंबर २०२२

[न्यायमूर्ती - इंदिरा बॅनर्जी आणि न्यायमूर्ती - ए. एस. बोपण्णा]

सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया अधिनियम, १९९२ – कलम १५ एचए - सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (चौकशी करण्याची आणि निर्णय अधिकाऱ्याकडून दंड आकारण्याची प्रक्रिया) नियम, १९९५ - आरआर. ३,४ - उत्तरवादी-सेबीने याचिकाकर्त्याला कारणे दाखवा नोटीस बजावली होती, जो रेलिगेअर फिनवेस्ट लिमिटेड (आरएफएल) [रेलिगेअर एंटरप्रायजेस लिमिटेड (आरईएल)ची उपकंपनी] चे व्यवस्थापकीयसंचालक आणि मुख्य कार्यकारी अधिकारी होते. आरईएल आणि आरएफएलच्या प्रवर्तकांच्या अंतिम फायद्यासाठी आरएफएलकडून निधी विविध स्तरांद्वारे वळविल्याचा आरोप - याचिकाकर्त्याने दाखल केलेली रिट याचिका, कारणे

दाखवा नोटीसमध्ये सेबीविरुद्ध निर्देश देण्याची मागणी करणारी रिट याचिका - याचिकाकर्त्याने याचिकाकर्त्याला उपरोक्त कारणे दाखवा जारी करण्यासाठी निर्णय प्राधिकरण स्थापन करण्यासाठी सेबी निर्णय नियमावलीच्या नियम ३ अंतर्गत तयार केलेल्या मताची प्रत पुरविण्याचे आदेश देण्याची सुद्धा मागणी केली - फेटाळली - अपीलात निर्धारित केले: कारणे दाखवा नोटीसच्या टप्प्यावर उच्च न्यायालयाने कार्यवाहीत हस्तक्षेप केला नाही हे योग्यच केले - याचिकाकर्त्यास सेबी निर्णय प्राधिकरण नियमावलीच्या / नियम ३ अन्वये तयार केलेल्या मताची तपासणी करण्याची परवानगी देण्यात आली – सेबीने नियम ३ नुसार निश्चित केलेले मत नोटीस घेणारास पुरवण्याची अपेक्षा करणारा असा कोणताही स्पष्ट नियम नाही – नियम ३ नुसार धारण केलेले आपले मत नोटीसी धारकाला कळविण्यासाठी चौकशीत कोणत्या दस्तएवजांवर विश्वास ठेवला गेला हे उद्धृत करणे आवश्यक नाही - शिवाय, उच्च न्यायालयासमोर युक्तिवाद करताना सेबीच्या वकिलांनी असे विधान केले की सेबी याचिकाकर्त्याला प्रदान केलेल्या कागदपत्रांव्यतिरिक्त कोणत्याही दस्तऐवजावर अवलंबून राहणार नाही - हे योग्य ठरले आहे की ज्या कागदपत्रांवर प्राधिकरणाने विश्वास ठेवला अशी कागदपतत्रे पुरवणे गरजेचे नाही - सर्वोच्च न्यायालयाने आपल्या अंतरिम आदेशाद्वारे सेबीला कोणत्याही कागदपत्रांवर अवलंबून न राहता, याचिकाकर्त्याला न पुरविता चौकशी करण्याची परवानगी दिली होती - अंतरिम आदेश चौकशीवर नियंत्रण ठेवेल - उच्च न्यायालयाच्या आक्षेपार्ह निर्णयात कोणतीही कमतरता नाही - सिक्युरिटीज कॉन्ट्रॅक्ट

(रेग्युलेशन) ॲक्ट, १९५६ - सिक्युरिटीज कॉन्ट्रॅक्ट (रेग्युलेशन) (चौकशी करण्याची आणि दंड आकारण्याची प्रक्रिया) नियम, २००५.

विशेष अनुमती याचिका फेटाळत या न्यायालयाने असे अधिनिर्णित केले की –

१.१ नियम ३ च्या टप्प्यावर, सेबी कायद्याच्या अध्याय ६ ए मधील कोणत्याही तरतुदीनुसार निर्णय घेण्यास आधार आहे असे वाटत असल्यास बोर्ड निर्णय अधिकाऱ्याची नेमणूक करते. या टप्प्यावर, बोर्ड फक्त निर्णय घेते की नाही न्यायदानाची कार्यवाही सुरू करावी की नाही. मत तयार करणे ही कोणत्याही व्यक्ती किंवा व्यक्तींचा समावेश असलेली औपचारिक चौकशी प्रक्रिया नाही ज्यांच्याविरुद्ध चौकशीचा विचार केला जातो. ज्याच्याविरोधात चौकशीचा विचार केला जात आहे, त्या व्यक्तीचा सहभाग आवश्यक नाही. प्रथमदर्शनी पुरावे किंवा चौकशी सुरू करण्याचे कारण आहे की नाही, यावर आधारित मंडळ आपले मत तयार करते. नियम ३ अन्वये मंडळाच्या मताचा चौकशीच्या निकालाशी काहीही संबंध नाही. [परिच्छेद ४५] [३४०-बी-डी]

१.२ निर्णय अधिकारी नेमण्यासाठी मंडळाने आपले मत तयार केल्यानंतर, पुढचा टप्पा येतो, जो कलम १५ अ अंतर्गत निर्णय घेण्यासाठी चौकशीच्या नियम ४ अंतर्गत टप्पा आहे, कलम १५ बी, १५ सी, १५ डी, १५ ई, १५ एफ, १५ जी, १५ एच, १५ आय, १५ जे आणि १५ एचबी कोणत्याही व्यक्तीने त्या कलमांमध्ये निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे उल्लंघन केले आहे की नाही. कारणे दाखवा नोटीस बजावून चौकशीला सुरुवात होते, ज्यात नोटीस बजावणाऱ्याला कारणे दाखवा नोटीस बजावून चौकशी का करू नये,

याची कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यात आली आहे. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये स्वरूप स्पष्ट करावे लागेल. कारणे दाखवा नोटीसला प्रभावीपणे उत्तर देता यावे यासाठी गुन्हा केल्याचा आरोप आणि प्रस्तावित दंड. नियम ४ (३) चे वाचन केल्यास असे स्पष्ट होते की, कारण विचारात घेतल्यानंतर, नोटीसधारकाने दाखविलेले काही कारण लक्षात घेऊन, चौकशी करावी असे निर्णय अधिकाऱ्याचे मत असल्यास, तो व्यक्ती हजर राहण्याची वैयक्तिकरित्या किंवा त्याचे वकील किंवा इतर अधिकृत प्रतिनिधीद्वारे तारीख निश्चित करणारी नोटीस जारी करेल. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये आरोप केलेल्या उल्लंघनांसंदर्भात चौकशी करण्याचा निर्णय घेण्यापूर्वी नोटीसधारकाचे वैयक्तिक किंवा वकिलांमार्फत म्हणणे ऐकण्याची आवश्यकता नाही. कारणे दाखवा नोटीसला नोटीसबजावलेल्या उत्तराच्या आधारे चौकशी पुढे नेण्याचा किंवा न करण्याचा निर्णय घेतला जाऊ शकतो. एकदा चौकशी पुढे नेण्याचा निर्णय झाला की, वैयक्तिक सुनावणीची संधी बंधनकारक आहे. ही चौकशी कायद्यानुसार, नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांच्या अनुषंगाने व्हायला हवी. या प्रकरणात बोर्ड या मताचे होते की न्यायदानासाठी आधार असल्याचे कारण होते आणि त्यानुसार निर्णय अधिकारी नियुक्त केला गेला. न्यायनिर्णय अधिकाऱ्यांनी याचिकाकर्त्याला कारणे दाखवा नोटीस बजावली ज्याला याचिकाकर्त्याने प्राथमिक उत्तर दिले आणि त्यानंतर वर नमूद केल्याप्रमाणे कागदपत्रांची मागणी केली. काही कागदपत्रांच्या तपासणीला परवानगी देण्यात आली. उत्तराचा विचार केल्यानंतर चौकशी करावी, असे मत न्यायनिर्णय अधिकाऱ्यांनी व्यक्त केले.

त्यानुसार हजर राहण्याची तारीख निश्चित करणारी नोटीस बजावण्यात आली. किमान सुनावणीची तारीख निश्चित करण्याच्या नोटिशीच्या टप्प्यापर्यंत कोणतीही प्रक्रियात्मक अनियमितता झाली नाही. [परिच्छेद ४६, ४७] [३४०-डी-एच; ३४१-ए-बी]

१.३ उच्च न्यायालयासमोर युक्तिवाद करताना प्रतिवादी सेबीच्या वकिलांनी असे विधान केले की सेबी याचिकाकर्त्याला प्रदान केलेल्या कागदपत्रांव्यतिरिक्त कोणत्याही दस्तऐवजावर अवलंबून राहणार नाही. प्राधिकरणाकडून ज्या कागदपत्रांवर विश्वास ठेवला जात नाही, अशा कागदपत्रांचा पुरवठा करण्याची गरज नाही, हे सर्वमान्य आहे. [परिच्छेद ४८,४९][३४१-सी]

नटवर सिंह विरुद्ध अंमलबजावणी संचालनालय आणि अन्य (२०१०) १३ एससीसी २५५ : [२०१०] १३ एससीआर ९९ - यावर भर दिला.

१.४ कारणे दाखवा नोटीसच्या टप्प्यावर उच्च न्यायालयाने कामकाजात हस्तक्षेप केला नाही हे योग्यच आहे. याचिकाकर्त्याला सेबी निर्णय नियमावलीच्या नियम ३ अंतर्गत तयार केलेल्या मताची तपासणी करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. सेबीने नियम ३ अन्वये आपले मत पूर्णपणे नोटीसधारकाला सादर करणे बंधनकारक असल्याचा कोणताही नियम नाही. नियम ३ अन्वये मत तयार करण्यासाठी ज्या कागदपत्रांचा आधार घेतला जातो, तो चौकशीत विश्वास ठेवल्याशिवाय नोटीसधारकाला जाहीर करण्याची गरज नाही. जर याचिकाकर्ता कोणत्याही प्रतिकूल आदेशामुळे पूर्वग्रह दूषित झाला असेल, तर याचिकाकर्त्यास पुरविल्या गेलेल्या

कोणत्याही सामग्रीच्या आधारे किंवा याचिकाकर्त्यास कोणताही पूर्वग्रह दर्शविला गेला असेल तर याचिकाकर्त्यास योग्य मंचाकडे जाण्याचा मार्ग खुला असेल. या न्यायालयाने २७ सप्टेंबर २०२१ च्या अंतरिम आदेशाद्वारे प्रतिवादी सेबीला कोणत्याही कागदपत्रांवर अवलंबून न राहता, याचिकाकर्त्याला न पुरविलेल्या चौकशीची परवानगी दिली आहे. अंतरिम आदेशामुळे चौकशीवर नियंत्रण राहील. याचिकाकर्त्याने दाखल केलेली रिट याचिका फेटाळण्याच्या उच्च न्यायालयाच्या निर्णयात आणि आदेशात कोणतीही त्रुटी नाही. [परिच्छेद ५०-५२] [३४१-जी-एच; ३४२ ए-सी]

टी ताकानो विरुद्ध सेबी २०२२ एससीसी ऑनलाइन एससी २१०; इंडियन कमोडिटी एक्सचेंज लिमिटेड विरुद्ध नेपच्यून ओव्हरसीज लिमिटेड २०२० एससीसी ऑनलाइन एससी ९६७; शशांक व्यंकटेश मनोहर विरुद्ध भारत सरकार २०१४ (१) महा एलजे ८३८; अमित जैन विरुद्ध सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया आणि इतर २०१८ एससीसी ऑनलाइन दिल्ली ९७८४ – संदर्भित.

<u>निर्णय विधी संदर्भ</u>

[२०१०] १३ एससीआर ९९ भर दिला परिच्छेद २७, २८

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र: विशेष अनुमती याचिका (दिवाणी) क्रमांक १५१४९/२०२१.

रिट पिटीशन (एल.) क्रमांक १९३५२/२०२१ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालयाच्या दिनांक १५.०९.२०२१ च्या न्यायनिर्णय आणि आदेशावरून.

याचिकाकर्त्यातर्फे विधिज्ञ म्हणून - माधव खुरान, नितीन सलूजा, कार्तिकेय डांग.

प्रतिवादीसाठी विधिज्ञ म्हणून - सी. यू. सिंग, वरिष्ठ विधिज्ञ, धवल मेहरोत्रा, मेसर्स के. अशर अँड कंपनीतर्फे सुधांशु सिक्का.

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय न्यायमूर्ती - इंदिरा बॅनर्जी,यांचे द्वारे देण्यात आला –

ही विशेष अनुमती याचिका मुंबई उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने १५ सप्टेंबर २०२१ रोजी दिलेल्या आक्षेपार्ह निर्णय आणि अंतिम आदेशाच्या विरोधात आहे , ज्यामध्ये याचिकाकर्त्याने भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद २२६ अन्वये दाखल केलेली २०२१ ची रिट याचिका (एल) क्रमांक १९३५२ फेटाळून लावली आहे, ज्याद्वारे याचिकाकर्त्याने प्रतिवादी विरोधात निर्देश देण्याची मागणी केली होती. सिक्युरिटी अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (सेबी) यांनी कारणे दाखवा नोटीस क्र. सेबी/एचओ/आयव्हीडी/आयडी२/ ओडब्ल्यू/पी/२०२०/१९४३५/१ दिनांक १७ नोव्हेंबर २०२० रोजी याचिकाकर्त्याला सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया ॲक्ट, १९९२ (या नंतर ज्याचा उल्लेख “सेबी अधिनियम” असा केला आहे) च्या कलम ११ (१), ११ (४), ११ बी (१) ११ बी (१), ११ बी (२) आणि ११ (४ अ) आणि प्रतिभूती करार (नियमन) अधिनियम १९५६ (पुढे "एससीआर अधिनियम १९५६ "म्हणून संबोधले जाते) व सेबी (चौकशी करण्याची

प्रक्रिया आणि निर्णय अधिकाऱ्याद्वारे दंड आकारण्याची प्रक्रिया) नियम, १९९५ (पुढे संदर्भित) जसे की, "सेबी निर्णय नियम १९९५") आणि सिक्युरिटीज कॉन्ट्रॅक्ट (नियमन) (चौकशी करण्याची आणि दंड आकारण्याची प्रक्रिया) नियम, २००५ (पुढे "एससीआर दंड नियम २००५" म्हणून संबोधले जाते).च्या कलम १२ए(१) आणि १२ए(२) अन्वये योग्य निर्देश का देऊ नयेत याचे कारण दाखवावे अशी नोटीस दिली होती. याचिकाकर्त्याला १७ नोव्हेंबर २०२० रोजी कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यासाठी निर्णय प्राधिकरण स्थापन करण्यासाठी सेबी न्यायनिर्णय नियम १९५ च्या नियम ३ अंतर्गत तयार केलेल्या मताची प्रत पुरविण्याचे आदेश देण्याची मागणी ही याचिकाकर्त्याने केली होती.

२. याचिकाकर्त्याने रेलिगेअर एंटरप्रायझेस लिमिटेड (आरईएल) ची सहाय्यक संस्था रेलिगेअर फिनवेस्ट लिमिटेड (आरएफएल) मध्ये आपला किरकोळ कर्ज व्यवसाय म्हणजेच एसएमई लेंडिंग व्यवसायाची स्थापना आणि व्यवस्थापन करण्यासाठी प्रेसिडेंट कन्झ्युमर फायनान्स म्हणून सामील झाले. त्यानंतर एसएमई लेंडिंग बिझनेसचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी त्यांनी आरएफएलचे व्यवस्थापकीय संचालक (एमडी) आणि मुख्य कार्यकारी अधिकारी (सीईओ) म्हणून काम केले.

३. उत्तरवादी सेबीने मेसर्स रेलिगेअर एंटरप्रायजेस प्रायव्हेट लिमिटेड (आरईएल) आणि संबंधित संस्थांच्या प्रकरणाची चौकशी करण्यासाठी मेसर्स एमएसए प्रोबकन्सल्टिंग प्रायव्हेट लिमिटेड (पुढे "एमएसए प्रोब कन्सल्टिंग"म्हणून संबोधले जाते) या फॉरेन्सिक

ऑडिटरची नियुक्ती केली ज्या प्रकरणांमध्ये या संस्थांनी सेबी तरतुदींचे उल्लंघन केले होते (प्रतिभूती बाजाराशी संबंधित फसवणूक आणि अनुचित व्यापार प्रथा निषेध नियमन, २००३ (पुढे "सेबी पीएफयूटीपी रेग्युलेशन्स"म्हणून संबोधले जाते).

४. कारणे दाखवा नोटीस (एससीएन) क्र. सेबी/एचओ/आयव्हीडी/आयडी२/ओडब्ल्यू/पी/२०२०/१९४३५/१ दिनांक १७.११.२०२० रोजी सेबी कायद्याच्या कलम १५ एचए आणि सेबी कायद्याच्या कलम ११ (१), ११ (४), ११ बी (१), ११ बी (२) आणि ११ (४ ए) तसेच एससीआर अधिनियम १९५६ च्या कलम १२ ए (१) आणि १२ ए (२) सह सेबी निर्णय नियम १९९५ आणि एससीआर दंड नियम २००५ शी संबंधित निर्णय नियमावलीच्या नियम ३ अन्वये याचिकाकर्त्याच्या विरुद्ध दंड आकारण्या करिता योग्य निर्देश का दिले दिले जाऊ नये अशी प्रतिवादी सेबीने जारी केली आहे.

५. १३ नोटिसां विरोधात कारणे दाखवा नोटिसा बजावण्यात आल्या होत्या, त्यापैकी याचिकाकर्ता हा एक होता (नोटीस क्रमांक १२). कारणे दाखवा नोटीसमध्ये आरोप करण्यात आला आहे की, आरईएल आणि आरएफएलच्या प्रवर्तकांच्या अंतिम फायद्यासाठी आरएफएल मधून विविध स्तरांच्या माध्यमातून २३१५.६६ कोटी रुपयांचा निधी वळविण्यात आला.

६. कारणे दाखवा नोटीस प्राप्त झाल्यानंतर याचिकाकर्त्याने २२.०२.२०२१ रोजी तडजोड अर्ज दाखल केला, ज्यात कारणे दाखवा नोटीसद्वारे सुरू केलेल्या कार्यवाहीचा सेबीच्या वतीने सेबी (सेटलमेंट प्रोसिडिंग्स), रेग्युलेशन्स, २०१८ (पुढे थोडक्यात "सेटलमेंट

रेग्युलेशन्स"म्हणून संबोधले जाते) च्या अटीं प्रमाणे निपटारा करण्याचा प्रस्ताव देण्यात आला. याचिकाकर्ते कार्यवाहीत तडजोड करू शकले नाहीत.

७. याचिकाकर्त्याने प्रतिवादी सेबीला ई-मेल पाठवून प्रतिवादी सेबीला विनंती केली की, प्रतिवादी सेबीने आधार घेतलेल्या कागदपत्रांची तपासणी करण्याची संधी द्यावी. सेबीचे सहाय्यक महाव्यवस्थापक स्नेहा जालान यांनी १५ जानेवारी २०२१ रोजी याचिकाकर्त्यास तपासणीसाठी काही कागदपत्रे सादर केली.

८. याचिकाकर्त्याचे म्हणणे आहे की वेळोवेळी याचिकाकर्त्याने प्रतिवादी सेबीला कारणे दाखवा नोटीस जारी करण्यासाठी ज्या कागदपत्रांचा आधार घेतला आहे त्या कागदपत्रांची याचिकाकर्त्यास तपासणी करण्याकरिता तरतूद करण्यास सांगितले.

९. याचिकाकर्त्याच्या म्हणण्यानुसार, याचिकाकर्त्याला काही कागदपत्रे आणि इतर नोटिसा पुरविण्यात आल्या होत्या. मात्र, काही कागदपत्रे गोपनीय असल्याचे कारण देत नाकारण्यात आली.

१०. याचिकाकर्त्याचे म्हणणे आहे की, सेबीच्या नियमांनुसार, प्रतिवादी सेबीने तयार केलेल्या मताची कारणे दाखवा नोटीसवर सुनावणी करण्यापूर्वी प्रतिवादी सेबीने नोटीसधारकाला प्रत देणे बंधनकारक आहे. पुढे असे सादर केले की कारणे दाखवा नोटीस बजावताना प्रतिवादी सेबीने ज्या कागदपत्रांचा आधार घेतला होता, त्या सर्व कागदपत्रांच्या प्रती याचिकाकर्त्यास पुरविणे आवश्यक आहे. असा तर्क मांडला गेला

की, ती कागदपत्रे न मिळता कारणे दाखवा नोटीसला उत्तर देणे याचिकाकर्त्याला शक्य होणार नाही.

११. दुसरीकडे, प्रतिवादी सेबीचे प्रकरण आहे, की सेबी निर्णय नियमांनुसार कारणे दाखवा नोटीस बजावणे आवश्यक आहे की नाही हे ठरविण्यासाठी बोर्डाला एक मत तयार करावे लागते.प्रतिवादी सेबीला नोटीसधारकाला मताची प्रत सादर करण्याची आवश्यकता नाही. पुढे प्रतिवादी सेबीचे प्रकरण असे आहे की, सर्व संबंधित कागदपत्रांची प्रत्यक्ष तपासणी करण्याव्यतिरिक्त प्रतिवादी सेबीने याचिकाकर्त्याला एक कॉम्पॅक्ट डिस्क प्रदान केली आहे , ज्यात अंतर्गत गोपनीय दस्तऐवज किंवा तृतीय पक्षांच्या गोपनीयतेवर परिणाम करणारे दस्तऐवज वगळता ज्यात मोठ्या नोंदी आहेत. २४ मार्च २०२१ च्या पत्राद्वारे, याचिकाकर्त्यास सूचित केले गेले की त्यांच्या २३ मार्च २०२१ च्या ई-मेलच्या परिच्छेद ३, ४ आणि ५ मध्ये नमूद केलेली कागदपत्रे गोपनीय कागदपत्रे आहेत. मात्र, चौकशी सुरू करण्यासाठी सेबीच्या नियमांनुसार मत तयार करण्यासाठी कागदपत्रे उपलब्ध करून द्यावीत , असा अर्ज याचिकाकर्त्याने सेबीकडे केला होता.

१२. याचिकाकर्त्याच्या वतीने बाजू मांडणारे ज्येष्ठ वकील सिद्धार्थ लुथरा यांनी सांगितले की, प्रतिवादी सेबीने याचिकाकर्त्याला कारणे दाखवा नोटीस बजावली आहे, इतर गोष्टींबरोबरच सेबी कायद्याच्या कलम १५ एचए (अध्याय ६-ए) आणि सेबी निर्णय

नियमावलीच्या नियम ३ अंतर्गत ज्यामध्ये अध्याय ६ ए अंतर्गत कार्यवाही करण्यापूर्वी निर्णय प्राधिकरण नियुक्त करण्यासाठी मत तयार करणे आवश्यक आहे.

१३. लुथरा यांनी सांगितले की, १७ नोव्हेंबर २०२० रोजी याचिकाकर्त्याला कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यात आली होती. याचिकाकर्त्यांनी २८ डिसेंबर २०२० रोजी आपले प्राथमिक उत्तर दाखल केले आणि कागदपत्रांच्या तपासणीनंतर सविस्तर उत्तर दाखल करण्याचा आपला हक्क राखून ठेवला.

१४. ६ जानेवारी २०२१ च्या आदेशाद्वारे निर्णय प्राधिकरणाने कागदपत्रांच्या तपासणीसाठी सुनावणी तहकूब केली. १५ जानेवारी २०२१ रोजी कागदपत्रांची तपासणी करण्यात आली. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये ज्यावर भिस्त ठेवलली अशी अनेक कागदपत्रे याचिकाकर्त्याला दाखविण्यात आली नाहीत.

१५. २३ मार्च २०२१ च्या ईमेलद्वारे, याचिकाकर्त्याने आपल्या वकिलामार्फत प्रतिवादी सेबीने भिस्त ठेवलेल्या सर्व कागदपत्रांसाठी विनंती केली.

१६. २४ मार्च २०२१ रोजी केवळ काही कागदपत्रांचा पुरवठा करण्यात आला आणि गोपनीयतेच्या कारणास्तव इतर कागदपत्रे नाकारण्यात आली.

१७. याचिकाकर्त्याच्या वकिलांनी पुन्हा १२ एप्रिल २०२१ आणि ४ मे २०२१ रोजी कागदपत्रांचा पुरवठा आणि तपासणी करण्याची विनंती केली. १२ मे २०२१ आणि १४ मे २०२१ रोजी याचिकाकर्त्याच्या वकीलांकडूनकडून ऑनलाईन तपासणी करण्यात आली.

याचिकाकर्त्याच्या म्हणण्यानुसार, ज्या कागदपत्रांवर विश्वास ठेवला गेला तो याचिकाकर्त्याला दाखवला गेला नाही किंवा पुरविला गेला नाही.

१८. २७ मे २०२१ रोजी, याचिकाकर्त्याने ओळखलेल्या काही कागदपत्रांच्या अस्पष्ट प्रती पुरविल्या गेल्या परंतु उर्वरित नाहीत.

१९. १३ जुलै २०२१ रोजी, याचिकाकर्त्याने सेबी निर्णय नियम १९९५ च्या नियम ३ अंतर्गत तयार केलेल्या मतांच्या पुरवठ्यासाठी आणि कागदपत्रांच्या पुरवठ्यासाठी दोन अर्ज दाखल केले. मात्र, कागदपत्रांची पूर्तता न करता निर्णय प्राधिकरणाने या प्रकरणाची अंतिम सुनावणी २६ ऑगस्ट २०२१ रोजी ठेवली.

२०. २६ जुलै २०२१ रोजी, याचिकाकर्त्याच्या वकिलांनी एक ईमेल पाठविला ज्यात असे दर्शविले गेले की सेबी न्यायनिर्णय नियम १९९५ च्या नियम ४ (१), ४ (२), ४ (३) ४ (४) आणि ४ (५) नुसार कार्यवाही अंतिम सुनावणीसाठी निश्चित केली जाऊ शकत नाही ज्यात द्विस्तरीय निर्णय प्रक्रियेची तरतूद आहे.

२१. २६ ऑगस्ट २०२१ रोजी, याचिकाकर्त्याने दोन्ही अर्जांवर युक्तिवाद करण्याची परवानगी मागितली परंतु निर्णय प्राधिकरणाने त्यांची सुनावणी घेण्यास नकार दिला आणि अंतिम आदेशात प्रदान न केलेल्या कागदपत्रांवर विश्वास ठेवला जाणार नाही असे न्यायनिर्णय प्राधिकरणाने निदर्शनास आणले.

२२. याचिकाकर्त्याने ४ मे २०२१ च्या ईमेलद्वारे नियम ३ अंतर्गत तपासणीची मागणी केली होती, असा युक्तिवाद करण्यात आला. निर्णय प्राधिकरणासमोरील कार्यवाही २९ सप्टेंबर २०२१ रोजी सूचीबद्ध करण्यात आली. निर्णय प्राधिकरणाने याचिकाकर्त्याचे म्हणणे ऐकून न घेता २९ सप्टेंबर २०२१ च्या कार्यवाहीची नोंद ३० सप्टेंबर २०२१ रोजी याचिकाकर्त्याकडे पाठविली, याचिकाकर्त्याने दाखल केलेल्या अर्जांवर न्यायनिर्णय प्राधिकरणाने युक्तिवाद ऐकला याची चुकीची नोंद केली. सुनावणीच्या नोंदीमध्ये इतर गोष्टींबरोबरच याचिकाकर्त्याला मत जाणून घेण्याची संधी उपलब्ध करून देण्यात येईल, असे नमूद करण्यात आले होते.

२३. वकिलांनी युक्तिवाद केला की, अनेक विनंत्यांनंतर सेबी निर्णय नियम १९९५ च्या नियम ३ अंतर्गत १० डिसेंबर २०२१ रोजी याचिकाकर्त्याच्या वकिलांना मत तपासण्याची संधी देण्यात आली. याचिकाकर्त्याच्या म्हणण्यानुसार, याचिकाकर्त्याला केवळ सुधारित मत पुरवले गेले. अशा परिस्थितीत याचिकाकर्त्याने सेबी न्यायनिर्णय नियम १९९५ च्या नियम ३ अन्वये न्यायनिर्णय प्राधिकरणाने तयार केलेले संपूर्ण मत मागितले.

२४. कारणे दाखवा नोटीस एमएसए प्रोब कन्सल्टिंग नावाच्या स्वतंत्र एजन्सीने केलेल्या ईडी चौकशीवर अवलंबून आहे, असा युक्तिवाद केला गेला. या एमएसए प्रोब कन्सल्टिंगने सर्व कागदपत्रांसह तपास पूर्ण झाल्यानंतर अहवाल सादर केला. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये या अहवालासह त्याच्या जोडपत्रांना परिशिष्ट १ करण्यात आले होते.

२५. श्री. लुथरा यांनी कारणे दाखवा नोटीस जारी करायची की नाही याचा निर्णय घेताना, सेबीने एमएसए चौकशी अहवाल आणि त्याच्या जोडपत्रांचा आधार घेतला असा युक्तिवाद केला, परंतु याचिकाकर्ता एकदा उपस्थित झाल्यानंतर ते देण्यास नकार दिला, या तर्कोक्तीवर की ते या कागदपत्रांवर अवलंबून राहणार नाहीत. असा युक्तिवाद केला जातो की प्रतिवादी सेबीने खालील कागदपत्रे रोखून धरली:

> "i.बँक स्टेटमेंटचा निर्देशांक.
>
> ii. घेतलेल्या मुलाखतींचा सारांश असलेल्या पुराव्यांचे कॅलेंडर (तोंडी).
>
> iii. ईमेल/पत्रे/हार्डकॉपी यांचा समावेश असलेल्या पुराव्यांचे कॅलेंडर (डॉक्युमेंटरी),
>
> iv. पुराव्यांचे कॅलेंडर (डॉक्युमेंटरी) ज्यामध्ये ईमेल / कम्युनिकेशन्स / बँक स्टेटमेंट आणि सीडीमधील काही सहाय्यक दस्तऐवजांच्या सॉफ्टकॉपी असतात."

२६. श्री. लुथरा यांनी सादर केले की प्रतिवादी सेबीने कारणे न देता कागदपत्रे गोपनीय असल्याची भूमिका घेतली आहे, कागदपत्रांवर विश्वास ठेवला जाणार नाही, अशी भूमिका निर्णय प्राधिकरणाने २६ ऑगस्ट २०२१ रोजी घेतली होती. वर नमूद केलेल्या (१), (३) व (४) वरील कागदपत्रे ही गोपनीय कागदपत्रे असल्याचे त्यांनी नमूद केले.

२७. प्रतिवादी सेबीने कारणे दाखवा नोटीस बजावतांना भिस्त ठेवलेली कागदपत्रे याचिकाकर्त्याला नाकारता येणार नाहीत, असा युक्तिवाद लुथरा यांनी केला. लुथरा यांनी आपल्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ टी. टाकानो विरुद्ध सेबी,१(२०२२ एससीसी ऑनलाईन एससी २१०) नटवर सिंग विरुद्ध अंमलबजावणी संचालनालय आणि इतर २(२०१०) १३ एससीसी २५५ आणि इंडियन कमोडिटी एक्स्चेंज लिमिटेड विरुद्ध नेपच्यून ओव्हरसीज लिमिटेड ३(२०२० एससीसी ऑनलाईन एससी ९६७) चा हवाला दिला.

२८. नटवर सिंह विरुद्ध अंमलबजावणी संचालनालय आणि इतर ४ (२०१०) १३ एससीसी २५५, या खटल्यात न्यायालयाने निर्धारित केले की :-

> "३१. निष्पक्षतेच्या संकल्पनेनुसार निर्णय प्राधिकरणाने कारणे दाखवा नोटीस जारी करतांना ज्या कागदपत्रांवर विश्वास ठेवला, त्या कागदपत्रांच्या प्रती सादर कराव्या लागतील आणि नोटीसधारकाला या कायद्याच्या कलम १६ अन्वये चौकशी का सुरू करू नये , याचे स्पष्टीकरण द्यावे लागेल. या प्रमाणात, नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे आणि निष्पक्षतेची संकल्पना नियमांच्या नियम ४ (१) मध्ये वाचणे आवश्यक आहे. न्याय्य प्रक्रिया आणि नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे नियमांमध्ये अंतर्भूत आहेत. ज्या कागदपत्रांवर विश्वास ठेवण्यात आला आहे, तीच कागदपत्रे प्रथमदर्शनी वाद पुढील चौकशीची गरज न पडता सिद्ध करू शकत नाही, हे नोटीस बजावणाऱ्याला न्यायाधिकाऱ्याचे समाधान

करण्याचा नोटीसधारकाला नेहमीच अधिकार असतो. या पार्श्वभूमीवर प्राधिकरणाने विश्वास ठेवलेली अशी सर्व कागदपत्रे नोटीसधारकाला सादर करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून नियमात तशी तरतूद नसतानाही त्याच्याविरुद्ध चौकशी का करू नये, याचे योग्य कारण त्याला दाखवता येईल, असे आमचे मत आहे. तरतुदीचे असे निष्पक्ष वाचन करणे म्हणजे त्या तरतुदीची जागा घेणे ठरणार नाही निर्धारित केलेली कार्यपद्धती आणि अशी कारवाई कोणत्याही प्रकारे कायद्याच्या स्पष्ट हेतूस धक्का पोहोचवणार नाही.

***

३३.या संदर्भात, अपीलकर्त्याचे विद्वान वरिष्ठ वकीलांनी पुरेशा प्रकटीकरणाच्या कर्तव्याचा सिद्धांत कार्यान्वित केला जातो जो त्याच्या मते नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांचा आणि निष्पक्षतेच्या सिद्धांताचा एक आवश्यक भाग आहे. या कायद्यातील तरतुदी आणि नियमांचा बारकाईने अभ्यास केल्यास याचिकाकर्त्यांनी यासंदर्भात घेतलेल्या याचिकेचे समर्थन होत नाही. नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांवरही अशा कागदपत्रांचा पुरवठा करण्याची आवश्यकता नसते ज्यावर प्राधिकरणाने कायदा अंमलात आणण्यासाठी कोणताही विश्वास ठेवलेला नाही. ज्या कागदपत्रांच्या आधारे कायदा अंमलात आणला

गेला आहे, त्या कागदपत्रांचा पुरवठा नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांच्या गरजा पूर्ण करेल. कोणतेही न्यायालय प्राधिकरणाला कायद्यापासून विचलित होण्यास भाग पाडू शकत नाही आणि विहित अधिकारापेक्षा पूर्णपणे वेगळ्या पद्धतीने अधिकाराचा वापर करण्यास बाध्य करू शकत नाही.

३४. लक्षात आल्याप्रमाणे, सुनावणीची वाजवी संधी न्यायनिर्णय अधिकाऱ्याने कायद्यात तरतूद केल्याप्रमाणे कोणताही दंड लावण्याच्या हेतूने विहित केलेल्या पद्धतीने प्रदान करणे आवश्यक आहे आणि अशा टप्प्यावर नाही की ज्या टप्प्यावर प्रकरणाची चौकशी करायची की नाही, याचा निर्णय घेण्यासाठीच निर्णय प्राधिकरणाची गरज आहे. निकालानंतर दंड ठोठावणे हे गंभीर आणि गंभीर परिणामांनी भरलेले आहे आणि म्हणूनच, असा कोणताही दंड आकारण्यापूर्वी सुनावणीची वाजवी संधी प्रदान करण्याची आवश्यकता पूर्ण केली पाहिजे. तक्रारीत केलेल्या आरोपांची चौकशी करावी की नाही, हे न्यायनिर्णय प्राधिकरणाने तयार केलेले मत अशा गंभीर परिणामांनी भरलेले नाही आणि म्हणूनच कारणे दाखवा नोटीसची किमान आवश्यकता आणि दर्शविलेल्या कारणांचा विचार केल्यास न्यायाचे उद्दिष्ट पूर्ण होईल. योग्य सुनावणीमध्ये वादात पक्षकार असलेल्यांना त्यांच्या मताला बाधा

पोहोचवणारी कोणतीही गोष्ट दुरुस्त करण्यासाठी किंवा विरोध करण्यासाठी योग्य संधी दिली जाते, यात शंका नाही.

२९. शशांक व्यंकटेश मनोहर विरुद्ध भारत सरकार ५ २०१४(१) महा एलजे ८३८) या खटल्यात उच्च न्यायालयाने कारणे दाखवा नोटीसमध्ये हस्तक्षेप केला, जरी न्यायालयाला असे आढळले की चौकशी पुढे नेण्यासाठी मत तयार करण्यापूर्वी निर्णय प्राधिकरणाने नोटीसधारकाने दिलेल्या काही बाबींचा विचार केला होता असे दर्शविणारे काहीही रेकॉर्डवर नाही. तथापि, त्या प्रकरणात याचिकाकर्त्याला वैयक्तिक सुनावणी करिता आमंत्रित करणारे एक पत्रक रद्द करण्यात आले आणि विशेष संचालकांना प्रथम कारणे दाखवा नोटीससंदर्भात याचिकाकर्त्याविरुद्ध कारवाई करायची की नाही याची कारणे नोंदवून आपले मत तयार करण्याचे निर्देश देण्यात आले.

३०. अमित जैन विरुद्ध सिक्युरिटीज अँड एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया आणि अन्य ६(२०१८ एससीसी ऑनलाईन डेल ९७८४) या प्रकरणात दिल्ली उच्च न्यायालयाने निर्धारित केले की:-

> ३३. या वरून हे स्पष्ट होते की, कायद्याच्या परिच्छेद ६ अ मधील कोणत्याही तरतुदीनुसार निर्णय घेण्यास आधार आहे, असे मत मंडळाने तयार करणे ही निर्णय अधिकाऱ्याच्या नियुक्तीची पूर्वअट आहे. असे मत नसल्यास निर्णय अधिकाऱ्याची नेमणूक करता येणार नाही आणि अशी कोणतीही नियुक्ती अधिकारक्षेत्राबाहेर असेल. प्रतिवादीही वरील

प्रस्तावावर वाद घालत नाही. कायद्याच्या अध्याय ६ अ मधील तरतुदींनुसार निर्णय घेण्याचे आधार आहेत आणि त्यामुळे निर्णय अधिकाऱ्याच्या नेमणुकीला दोष देता येणार नाही, असे मत मंडळाने तयार केले आहे, असा दावा याचिकेत करण्यात आला आहे. आपल्या प्रतीप्रतिज्ञापत्रात प्रतिवादीने खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे:-

'हिमालयन ग्रॅनाइट्स लिमिटेड 'च्या शेअर्सच्या व्यवहारातील कथित अनियमितता आणि सेबी कायदा आणि पीआयटी नियमावलीतील तरतुदींचे संभाव्य उल्लंघन झाल्याची चौकशी सेबीने केली होती. शिवाय, सेबी कायदा आणि पीआयटी रेग्युलेशन्स अंतर्गत या प्रकरणांची चौकशी करण्यासाठी आणि कथित उल्लंघनांवर निर्णय देण्यासाठी पुरेसे आधार असल्याचे पूर्णवेळ सदस्याला प्रथमदर्शनी समाधान झाल्यानंतर या प्रकरणात निर्णय प्रक्रिया सुरू करण्यात आली. टिप्पणी दाखल असलेल्या रिट याचिकेच्या पान क्रमांक ६६ (परिशिष्ट १०) वरून ते पाहता येईल, असे नमूद करण्यात आले आहे.

३१. लुथरा म्हणाले की, सेबी न्यायनिर्णय नियम १९९५ च्या नियम ४ मध्ये द्विस्तरीय निर्णय प्रक्रियेची तरतूद आहे. हा नियम परकीय चलन व्यवस्थापन (निर्णय प्रक्रिया व अपील) नियम, २००० च्या नियम ४ च्या अनुषंगाने आहे.

३२. सेबी निर्णय नियम १९९५ च्या नियम ४ मध्ये विचार केला आहे की कारणे दाखवा नोटिशीच्या उत्तराच्या आधारे निर्णय प्राधिकरणाने प्रथम नोटीस बजावणाऱ्याची चौकशी करावी की नाही याबाबत मत तयार करणे आवश्यक आहे. मत तयार केल्यानंतरही याचिकाकर्त्याला त्याच्यावरील आरोपांचे स्पष्टीकरण देण्यासाठी प्रथम नोटीस बजावल्याशिवाय आणि नंतर कागदपत्रे सादर करण्याची आणि साक्षीदार तपासण्याची संधी दिल्याशिवाय निर्णय प्राधिकरण अंतिम सुनावणीच्या टप्प्यावर जाऊ शकत नाही.

३३. असे सादर केले जाते की, या प्रकरणात, निर्णय प्राधिकरणाने प्रक्रियेचे पालन केले नाही आणि त्याऐवजी सेबीच्या नियम ४ (३) नुसार आवश्यक ते मत तयार न करता प्रकरण अंतिम सुनावणीसाठी निश्चित केले न्यायनिर्णय नियम १९९५. त्यांच्या युक्तिवादाच्या संदर्भात. श्री. लुथरा यांनी शशांक व्यंकटेश मनोहर (उपरोक्त) प्रकरणात मुंबई उच्च न्यायालयाने एसएलपी (सी) क्रमांक ०१७१०४/२०१४ मध्ये भारत सरकार विरुद्ध शशांक व्यंकटेश मनोहर या खटल्यात दिलेल्या निर्णयाचा आधार घेतला. शशांक व्यंकटेश मनोहर (उपरोक्त) प्रकरणात उच्च न्यायालयाने निर्धारित केले आहे की:-

> १०. हे खरे आहे की सामान्यत: हे न्यायालय एखाद्या कारणे दाखवा नोटीसविरोधात रिट याचिकेची दखल घेणार नाही कारण नोटीसधारकाला आपले उत्तर सादर करण्याची आणि निर्णय प्राधिकरणासमोर सुनावणीची संधी मिळणार आहे. तथापि, संबंधित न्यायनिवाडा नियमांची योजना इतर चौकशी पेक्षा वेगळी आहे जिथे

प्राधिकरण कारणे दाखवा नोटीस बजावते, नोटीसधारक आपले उत्तर सादर करतो, त्यानंतर प्राधिकरण या प्रकरणात निर्णय घेण्यासाठी तक्रारदार आणि नोटीसकर्त्याचे म्हणणे ऐकून घेते. सर्वसाधारणपणे, चौकशी वेगवेगळ्या टप्प्यांमध्ये विभागली जात नाही, ज्या चौकशीसाठी न्यायनिवाडा नियमांच्या नियम ४ मध्ये प्रक्रिया निर्धारित केली गेली आहे. सामान्य चौकशीत चौकशी पूर्ण होण्यापूर्वी चौकशी अधिकाऱ्याला कोणतेही मत तयार करण्याची आवश्यकता नसते. दुसरीकडे, न्यायनिवाडा नियमांच्या नियम ४ ची योजना बरीच वेगळी आहे आणि न्यायनिर्णय नियमांच्या नियम ४ च्या उल्लंघनाबद्दल याचिकाकर्त्याच्या शेवटच्या पर्यायी युक्तिवादाचा विचार करण्याच्या उद्देशाने आणि विद्वानांनी उपस्थित केलेल्या वरील रिट याचिकेच्या ग्राह्यतेबद्दल अतिरिक्त सॉलिसिटर जनरल यांनी घेतलेल्या प्राथमिक आक्षेपांचा विचार करण्याच्या हेतूने देखील त्याची तपासणी करणे आवश्यक आहे.

***

१२. वरील नियम, विशेषत: त्यातील उपनियम (१) व (३) वाचल्यावर हे स्पष्ट होते की, कारणे दाखवा नोटीसच्या मुद्द्यावर नोटीसधारकाला त्याचे उत्तर सादर करण्याची मुभा आहे. वरील नियमानुसार, निर्णय

प्राधिकरणाला नोटीसधारकाने उपस्थित केलेल्या आक्षेपांचा विचार करावा लागतो आणि त्याने वैयक्तिक सुनावणीसाठी नोटीस बजावून पुढील चौकशी सुरू ठेवावी असे मत व्यक्त केले तरच न्यायदानाची कार्यवाही पुढे चालू ठेवता येईल. मात्र, नोटीसवर घेण्यात आलेले आक्षेप वैध असल्याचे न्यायनिर्णय प्राधिकरणाचे समाधान झाल्यास ते कारणे दाखवा नोटीस मागे घेऊ शकतात. न्यायनिवाडा नियमावलीच्या नियम ४ मध्ये आढळणारी तरतूद ही एक अनोखी तरतूद आहे. कारणे दाखवा नोटीसच्या द्विस्तरीय निर्णयाची तरतूद अन्य कोणत्याही कायद्यात आहे, अशा कोणत्याही नियमाकडे पक्षकारांचे वकील लक्ष वेधू शकले नाहीत. सर्वसाधारणपणे कारणे दाखवा नोटीस बजावल्यानंतर निर्णय प्राधिकरण नोटीसधारकाच्या सर्व हरकती, मग ते प्राथमिक असो तसे अन्य कोणतेही बचाव असो, निर्णयाचे एक समान आदेश देऊन निकाली काढते. नोटीस जारी केल्यावर नोटीसदार त्यावर आक्षेप घेऊ शकतो आणि कारणे दाखवा नोटीसपुढे जाण्यासाठी मत तयार करण्यासाठी या आक्षेपाचा विचार निर्णय प्राधिकरणाने करावा, अशी तरतूद विधिमंडळाने न्यायनिवाडा नियमावलीच्या नियम ४ मध्ये केली आहे, त्यामुळे त्याला काही अर्थ देणे आवश्यक आहे, नाहीतर ते निरर्थक होईल."

३४. श्री. लुथरा यांनी उद्धृत केलेल्या टी. ताकानो (उपरोक्त) प्रकरणात या न्यायालयाने नटवरसिंग (उपरोक्त) मधील आपल्या निर्णयाचा आधार घेत असे म्हटले:-

> "३०.ज्येष्ठ वकील सी. यू. सिंग यांचे म्हणणे असे आहे की, ज्या बाबींवर विश्वास ठेवला जातो, त्याच प्रथम प्रतिवादीला जाहीर कराव्या. आम्ही आधी नमूद केल्याप्रमाणे नियम १० मध्ये असे नमूद केले आहे की नियमांचे उल्लंघन झाले आहे की नाही या बद्दल बोर्डाचे समाधान होणे आवश्यक आहे:
>
> (i) नियम ९ मध्ये नमूद केलेल्या तपास अधिकाऱ्यांच्या अहवालाचा विचार केल्यानंतर; आणि
>
> (ii) संबंधित व्यक्तीला सुनावणीची वाजवी संधी दिल्यानंतर.
>
> ३१. एकदा अधीनस्थ कायद्याने मंडळाला समाधानापर्यंत पोहोचण्यासाठी तपास प्राधिकरणाचा अहवाल हा आवश्यक घटक असल्याचे बंधनकारक केले की, त्यास योग्य तो खुलासा आवश्यक आहे.
>
> ***
>
> ५१.वरील उतारा सूचित करतो की चौकशी अहवालाचे निष्कर्ष बोर्डाला नियमांचे उल्लंघन केले की नाही याचे समाधान मिळविण्यासाठी

प्रासंगिक आहेत. हा अहवाल आंतरविभागीय संचार आहे असे गृहीत धरले तरी, कृष्णचंद्र टंडन (उपरोक्त) यांनी म्हटल्याप्रमाणे कथित उल्लंघनाच्या निश्चितीसाठी अंमलबजावणी प्राधिकरणाच्या समाधानासाठी तो संचार समर्पक असेल तर तो जाहीर करणे कर्तव्य आहे.

३५. टी. ताकानो (उपरोक्त) मध्ये या न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयानुसार, संबंधित सामग्री नोटीसधारकास उघड केली गेली नाही तर ते नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांच्या मुळातच विरुद्ध असेल.

३६. टी. ताकानो (उपरोक्त) प्रकरणात या न्यायालयाने नटवर सिंग (उपरोक्त) मध्ये घालून दिलेल्या कायद्याला मान्यता दिली आणि त्याचे पालन केले आणि पुनरुच्चार केला की न्यायदानाच्या टप्प्यात ज्या सामग्रीचा आधार घेण्यात आला होता त्याचा खुलासा करण्याचे कर्तव्य न्यायनिर्णय प्राधिकरणाचे होते. हे देखील खरे आहे की नोटीसधारकाला त्याच्या खटल्याचा बचाव करण्यासाठी आवश्यक कागदपत्रे तयार करण्यासाठी न्यायनिर्णय प्राधिकरण अनिर्बंध स्वेच्छानिर्णयाचा वापर करू शकत नाही.

३६. प्रतिवादी सेबीने या प्रकरणात स्पष्टपणे म्हटले आहे की, निर्दिष्ट केलेली कागदपत्रे, जसे की, बँक स्टेटमेंटचा निर्देशांक, ईमेल / पत्रे / हार्ड कॉपी असलेले पुराव्याचे कॅलेंडर (तोंडी), ईमेल / पत्रे / हार्डकॉपी असलेले पुराव्याचे कॅलेंडर (कागदोपत्री), ईमेल / कम्युनिकेशन्स / बँक स्टेटमेंटच्या सॉफ्ट कॉपी असलेले पुराव्याचे कॅलेंडर (कागदोपत्री)

आणि सीडीमधील काही सहाय्यक दस्तऐवज गोपनीय असतात. श्री. लुथरा यांनी सांगितले की, याचिकाकर्ते हे दर्शविण्यास सक्षम आहेत की उत्तेजक सामग्री असलेली कागदपत्रे रोखून ठेवल्यास याचिकाकर्त्याच्या बचावावर विपरीत परिणाम होईल.

३७. प्रतिवादी सेबीच्या वतीने वरिष्ठ वकील चंद्र उदय सिंह यांनी सांगितले की, सेबीने १ एप्रिल २०११ ते ३१ मार्च २०१८ या कालावधीत रेलिगेअर एंटरप्रायझेस लिमिटेड (आरईएल) आणि सेबी पीएफयूटीपी रेग्युलेशन्सच्या तरतुदींचे कथित उल्लंघन केल्याबद्दल विविध संबंधित संस्थांच्या प्रकरणाची चौकशी केली होती.

३८. सिंह यांनी सांगितले की, प्रवर्तक / प्रवर्तक आणि / किंवा संबंधित संस्थांच्या फायद्यासाठी आरईएल आणि / किंवा त्याच्या सहाय्यक कंपन्यांकडून निधीचा कथित गैरवापर तपासण्यासाठी एमएसए प्रोब कन्सल्टिंगची १० मे २०१८ रोजी फॉरेन्सिक ऑडिटर म्हणून नेमणूक करण्यात आली होती.

३९. याचिकाकर्ते १५ मे २००८ पासून आरईएलची उपकंपनी आणि संबंधित कंपनी रेलिगेअर फिनवेस्ट लिमिटेडचे कन्झ्युमर फायनान्सचे अध्यक्ष होते. ते २००९ पासून सीईओ आणि नोव्हेंबर २०१७ पर्यंत व्यवस्थापकीय संचालक आणि सीईओ होते. सिंह यांनी सांगितले की, ज्या काळात आरईएल आणि रेलिगेअर फिनवेस्ट लिमिटेड आणि इतर संबंधित संस्थांकडून निधी वळविण्यात आला त्या काळात ते आरईएलची उपकंपनी रेलिगेअर फिनवेस्ट लिमिटेडचे संचालक होते.

४०. याचिकाकर्त्यासह इतर १२ संस्थांवर १७ नोव्हेंबर २०२० रोजी, सेबीने कारणे दाखवा नोटीस जारी करण्यासाठी विश्वास ठेवलेल्या संबंधित कागदपत्रांसह, सामायिक कारणे दाखवा नोटीस बजावण्यात आली होती. याचिकाकर्त्या कडून त्याचे विरुद्ध चौकशी का केली जाऊ नये याचे कारण दर्शविण्याची अपेक्षा होती. दर्शविलेले कारण विचारात घेऊन निर्णय अधिकारी यांनी नियम ४ (३) अन्वये नोटीसधारकास व्यक्तीशः, किंवा वकीला मार्फत किंवा त्याचे अधिकृत प्रतिनिधी मार्फत हजार राहण्या करिता नोटीस जारी केली असती.

४१. सिंह यांनी सांगितले की, प्राथमिक उत्तर दाखल केल्यानंतर याचिकाकर्त्याने वारंवार विविध नोंदी आणि कागदपत्रांची तपासणी केली. प्रत्यक्ष तपासणीव्यतिरिक्त, सेबीने एक कॉम्पॅक्ट डिस्क प्रदान केली ज्यात बहुतेक दस्तऐवजांच्या मोठ्या नोंदी होत्या, काही दस्तऐवज वगळता जे अंतर्गत किंवा गोपनीय होते किंवा तृतीय पक्षांच्या गोपनीयतेवर परिणाम करतात आणि म्हणूनच प्रदान केले जाऊ शकत नाहीत.

४२. याचिकाकर्त्याने कारणे दाखवा नोटिशीला उत्तर सादर केले नाही, तर सेबीने कोणत्या कागदपत्रांवर विश्वास ठेवला आणि कोणती कागदपत्रे नाहीत हे जाणून घेण्यासाठी ईमेल पाठवले. शिवाय कोरोना महामारीमुळे प्रत्यक्ष तपासणी करणे शक्य नसल्याने ऑनलाइन तपासणीला परवानगी देण्यात आली. याचिकाकर्त्याने खालील कागदपत्रांच्या पुरवठ्यासाठी अर्ज केला :-

"(i) बँक स्टेटमेंटचा निर्देशांक असलेल्या एमएसए चौकशी अहवाला सोबतचे सह्पत्र (i);

(ii) एमएसए चौकशी अहवालास, घेतलेल्या मुलाखतींचा सारांश असलेल्या तोंडी पुराव्यांचे कॅलेंडर समाविष्ट असलेले सह्पत्र (iii)

(iii) एमएसए अहवालाचा पूर्ण संच (iv) म्हणजेच ईमेल / पत्रे / हार्ड कॉपीज चा समावेश असलेल्या पुराव्यांचे कॅलेंडर (डॉक्युमेंटरी).

(iv) एमएसए अहवालाचा पूर्ण संच (v) म्हणजे पुराव्यांचे कॅलेंडर (डॉक्युमेंटरी) ज्यामध्ये ईमेल / कम्युनिकेशन्स / बँक स्टेटमेंट आणि सीडीमधील काही सहाय्यक दस्तऐवजांच्या सॉफ्ट कॉपीज असतात.

४३. सिंह यांच्या म्हणण्यानुसार, याचिकाकर्त्याला कारणे दाखवा नोटीसचे उत्तर देण्यासाठी सेबीने आधार घेतलेली सर्व कागदपत्रे प्रदान केली होती.

४४. भारतीय सुरक्षा आणि विनिमय मंडळाचे नियम ३ आणि ४ (अधिकाऱ्याकडून चौकशी करून दंड ठोठावण्याची प्रक्रिया) नियम, १९९५ खालील प्रमाणे:-

'चौकशीसाठी न्यायनिर्णय अधिकाऱ्याची नेमणूक ३. कायद्याच्या परिच्छेद ६-अ मधील कोणत्याही तरतुदीनुसार निर्णय घेण्याचे कारण आहे, असे मंडळाला वाटत असेल, तर तो पदाच्या खाली नसलेल्या आपल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याची नेमणूक करू शकेल. उपरोक्त

हेतूसाठी चौकशी करण्यासाठी विभाग प्रमुखांचा हा निर्णय अधिकारी असेल.

चौकशी चे आयोजन –

४.(१) कलम १५ ए, १५ बी, १५ सी, १५ डी, १५ ई, १५ एफ, १५ जी [१५ एचए आणि १५ एचबी]अंतर्गत कोणत्याही व्यक्तीने कलम १५ ए, १५ बी, १५ सी, १५ डी, १५ ई, १५ एफ, १५ जी [१५ एचए आणि १५ एचबी] यापैकी कोणत्याही कलमात निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे उल्लंघन केले आहे की नाही हे ठरविण्याच्या उद्देशाने चौकशी करताना निर्णय अधिकारी अशा व्यक्तीस नोटीस बजावेल त्याच्या सेवेच्या तारखेपासून चौदा दिवसांपेक्षा कमी नसावे) त्याच्याविरुद्ध चौकशी का करू नये.

(२) अशा कोणत्याही व्यक्तीला उपनियम (१) अन्वये जारी केलेल्या प्रत्येक नोटीसमध्ये त्याने केलेल्या गुन्ह्याचे स्वरूप कळेल असे दर्शविलेले असावे.

(३) अशा व्यक्तीने दाखविलेल्या कारणाचा विचार करून चौकशी करावी, असे निर्णय अधिकाऱ्याचे मत असेल, तर तो त्या व्यक्तीच्या उपस्थितीची तारीख निश्चित करणारी नोटीस बजावेल, तो

वैयक्तिकरित्या किंवा त्याचे वकील किंवा इतर अधिकृत प्रतिनिधीमार्फत हजर राहण्याची तारीख निश्चित करेल.

(४) ठरलेल्या तारखेला, निर्णय अधिकारी अशा व्यक्तीने केलेल्या गुन्ह्याचे स्पष्टीकरण त्या व्यक्तीविरुद्ध किंवा त्याच्या वकील किंवा प्राधिकृत प्रतिनिधीला देईल, ज्याचे कडून गुन्हा केला गेल्याचा झाल्याचा आरोप आहे त्याला अधिनियम, नियम किंवा नियमांचे उल्लंघन झाले असल्या बाबत तरतुदी दर्शवेल.

(५) त्यानंतर निर्णय अधिकारी अशा व्यक्तीला चौकशीशी संबंधित वाटेल तशी कागदपत्रे किंवा पुरावे सादर करण्याची संधी देईल आणि गरज पडल्यास सुनावणी पुढील तारखेपर्यंत तहकूब केली जाऊ शकेल आणि असे पुरावे घेताना निर्णय अधिकारी पुरावा अधिनियम, १८७२ (१८७२ चा ११) मधील तरतुदींचे पालन करण्यास बांधील राहणार नाही,

परंतु उपनियम (३) मध्ये नमूद केलेली नोटीस आणि उपनियम (३), (४) आणि (५) मध्ये नमूद केलेली वैयक्तिक सुनावणी संबंधित व्यक्तीच्या विनंतीनुसार माफ केली जाऊ शकते.

(५ अ) मंडळ या नियमांतर्गत चौकशीत सादरीकरण अधिकाऱ्याची नेमणूक करू शकते.

(६) या नियमांतर्गत चौकशी करताना खटल्यातील वस्तुस्थिती व परिस्थितीची माहिती असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीला साक्ष देण्यासाठी किंवा न्यायनिर्णय अधिकाऱ्याच्या मते चौकशीच्या विषयासाठी उपयुक्त किंवा समर्पक ठरू शकेल असे कोणतेही दस्तऐवज सादर करण्यासाठी समन्स बजावण्याचा व त्याची अंमलबजावणी करण्याचा अधिकार न्यायाधिकाऱ्याला असेल.

(७) उपनियम (३) नुसार एखादी व्यक्ती निर्णय अधिकाऱ्यासमोर हजर राहण्यास अपयशी ठरल्यास, दुर्लक्ष केल्यास किंवा हजर राहण्यास नकार दिल्यास निर्णय अधिकारी तसे करण्यामागची कारणे नोंदवून अशा व्यक्तीच्या अनुपस्थितीत चौकशी करू शकतो.

१. दि. १४-११-२००६ पासून लागू असलेले, "आणि १५ एच" ऐवजी "आणि १५ एच" सेबी (चौकशी करणे आणि निर्णय अधिकाऱ्याद्वारे दंड आकारण्याची प्रक्रिया) दुरुस्ती नियम, २००६.

२. दि. १४-११-२००६ पासून लागू असलेले "आणि १५ एच"ऐवजी "आणि १५ एच" सेबी (चौकशी करणे आणि निर्णय अधिकाऱ्याद्वारे दंड आकारण्याची प्रक्रिया) दुरुस्ती नियम, २००६.

३. दिनांक १४-११-२००६ पासून लागू असलेले "आणि १५ एच"साठी समाविष्ट केलेले सेबी (चौकशी करून निर्णय अधिकाऱ्याकडून दंड ठोठावणे) सुधारणा नियम, २००६,.

४५. नियम ३ च्या टप्प्यावर, सेबी कायद्याच्या अध्याय ६ ए मधील कोणत्याही तरतुदीनुसार निर्णय घेण्यास आधार आहे असे वाटत असल्यास बोर्ड निर्णय अधिकाऱ्याची नेमणूक करते. या टप्प्यावर, बोर्ड केवळ निर्णय प्रक्रिया सुरू करावी की नाही हे ठरवते. अभिप्राय तयार करणे ही कोणत्याही व्यक्ती किंवा व्यक्तींचा समावेश असलेली ज्यांच्याविरुद्ध चौकशीचा विचार केला जातो अशी औपचारिक चौकशी प्रक्रिया नाही. ज्याच्याविरोधात चौकशीचा विचार केला जात आहे, त्या व्यक्तीचा सहभाग आवश्यक नाही. प्रथमदर्शनी पुरावे किंवा चौकशी सुरू करण्याचे कारण आहे की नाही, यावर आधारित बोर्ड आपले मत तयार करते. कलम ३ अन्वये मंडळाच्या मताचा चौकशीच्या निकालाशी काहीही संबंध नाही .

४६. निर्णय अधिकारी नेमण्यासाठी बोर्डाने आपले मत तयार केल्यानंतर, पुढचा टप्पा येतो, जो कलम १५ ए, १५ बी, १५ सी, १५ डी, १५ ई, १५ एफ, १५ जी, १५ एच, १५ आए, १५ जे आणि १५ एचबी अंतर्गत कोणत्याही व्यक्तीने त्या कलमांमध्ये निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे उल्लंघन केले आहे की नाही याचा निर्णय घेण्यासाठी चौकशीच्या नियम ४ अंतर्गत टप्पा आहे.. कारणे दाखवा नोटीस बजावून चौकशीला सुरुवात होते, ज्यात नोटीसधारकाला कारणे दाखवा नोटीस बजावून चौकशी का करू नये अशी पृच्छा केली

जाते. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये गुन्ह्याचे स्वरूप आणि प्रस्तावित दंड स्पष्ट करणे आवश्यक आहे, जेणेकरून नोटीसधारकाला सदर नोटीसला प्रभावीपणे उत्तर देता येईल. कलम ४ (३) चे वाचन केल्यास असे स्पष्ट होते की, नोटीसधारकाने दर्शविलेले कारण विचारात घेतल्यानंतर, चौकशी झाली पाहिजे असे निर्णय अधिकाऱ्याचे मत असल्यास, तो त्या व्यक्तीस वैयक्तिकरित्या किंवा त्याच्या वकील किंवा इतर अधिकृत प्रतिनिधीमार्फत हजर राहण्याची तारीख निश्चित करणारी नोटीस जारी करेल. कारणे दाखवा नोटीसमध्ये आरोप केलेल्या उल्लंघनांसंदर्भात चौकशी करण्याचा निर्णय घेण्यापूर्वी नोटीसधारकाचे वैयक्तिक किंवा वकिलांमार्फत म्हणणे ऐकण्याची आवश्यकता नाही. कारणे दाखवा नोटीसला नोटीसधारकाने दिलेल्या उत्तराच्या आधारे चौकशी पुढे नेण्याचा किंवा न करण्याचा निर्णय घेतला जाऊ शकतो. एकदा चौकशी पुढे नेण्याचा निर्णय झाला की, वैयक्तिक सुनावणीची संधी बंधनकारक आहे. ही चौकशी कायद्यानुसार, नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांच्या अनुषंगाने व्हायला हवी.

४७. या प्रकरणात निर्णय घेण्यास आधार आहेत असे मंडळाचे मत होते आणि त्यानुसार निर्णय अधिकाऱ्यांची नेमणूक करण्यात आली. न्यायनिर्णय अधिकाऱ्यांनी याचिकाकर्त्याला कारणे दाखवा नोटीस बजावली ज्याला याचिकाकर्त्याने प्राथमिक उत्तर दिले आणि त्यानंतर वर नमूद केल्याप्रमाणे कागदपत्रांची मागणी केली. काही कागदपत्रांच्या तपासणीला परवानगी देण्यात आली. उत्तराचा विचार केल्यानंतर न्यायनिर्णय अधिकाऱ्याचे मत असे होते की, चौकशी व्हायला हवी. त्यानुसार हजर

राहण्याची तारीख निश्चित करणारी नोटीस बजावण्यात आली. किमान सुनावणीची तारीख निश्चित करण्याच्या नोटिशीच्या टप्प्यापर्यंत कोणतीही प्रक्रियात्मक अनियमितता झाली नाही.

४८. उच्च न्यायालयासमोर युक्तिवाद करताना प्रतिवादी सेबीच्या वकिलांनी असे विधान केले की, सेबी याचिकाकर्त्याला प्रदान केलेल्या कागदपत्रांव्यतिरिक्त कोणत्याही दस्तऐवजावर अवलंबून राहणार नाही.

४९. हे सर्वमान्य आहे की प्राधिकरणाद्वारे ज्या दस्तऐवजांवर विश्वास ठेवला जात नाही ते पुरविण्याची आवश्यकता नाही असे नटवर सिंग (उपरोक्त) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे ज्यामध्ये या न्यायालयाने निर्धारित केले आहे की :-

> ४८. कायदा आणि नियमांचे निष्पक्ष वाचन केल्यास असे दिसून येते की नोटीसधारकाने केलेल्या कथित उल्लंघनांची चौकशी करणे आवश्यक आहे असे मत तयार करण्यापूर्वी निर्णय प्राधिकरणाकडे असलेली सर्व कागदपत्रे उघड करण्याचे कोणतेही कर्तव्य नाही. नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे आणि निष्पक्षतेची संकल्पना यांनाही कायदा आणि नियमांचे तसे वाचन अपेक्षित नाही. इतर कोणत्याही विवेचनामुळे कायद्याच्या उद्देशाचा पराभव होऊ शकतो.निष्पक्षता ही संकल्पना एकतर्फी नाही. नैसर्गिक न्यायाची तत्वे वैधानिक चौकशीत अडसर घालून अडथळे आणण्यासाठी नाहीत. निष्पक्षतेची प्राप्ती सुनिश्चित करण्यासाठी पुरेशा

प्रकटीकरणाचे कर्तव्य केवळ एक अतिरिक्त प्रक्रियात्मक संरक्षण आहे आणि त्याला स्वतःच्या मर्यादा आहेत. त्याच्या अंमलबजावणीची व्याप्ती वैधानिक चौकटीवर अवलंबून असते.

५०. कारणे दाखवा नोटीसच्या टप्प्यावर उच्च न्यायालयाने कामकाजात हस्तक्षेप केला नाही. याचिकाकर्त्याला सेबी निर्णय नियमावलीच्या नियम ३ अंतर्गत तयार केलेल्या मताची तपासणी करण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. सेबीने नियम ३ अन्वये आपले मत पूर्णपणे नोटीसधारकाला सादर करणे बंधनकारक असल्याचा कोणताही नियम नाही. नियम ३ अन्वये मत तयार करण्यासाठी ज्या कागदपत्रांचा आधार घेतला जातो, तो चौकशीत विश्वास ठेवल्याशिवाय नोटीसधारकाला जाहीर करण्याची गरज नाही. जर याचिकाकर्त्यास कोणत्याही प्रतिकूल आदेशामुळे पूर्वग्रह दूषित झाला असेल, याचिकाकर्त्यास पुरविल्या गेलेल्या कोणत्याही सामग्रीच्या आधारे किंवा याचिकाकर्त्यास कोणताही पूर्वग्रह दर्शविला गेला असेल तर याचिकाकर्त्यास योग्य मंचाकडे जाण्याचा मार्ग खुला असेल.

५१. या न्यायालयाने २७ सप्टेंबर २०२१ च्या अंतरिम आदेशाद्वारे प्रतिवादी सेबीला कोणावरही अवलंबून न राहता चौकशी करण्याची परवानगी दिली आहे याचिकादाराला पुरवलेली कागदपत्रे. अंतरिम आदेशामुळे चौकशीवर नियंत्रण राहील.

५२. आमच्या मते याचिकाकर्त्याने दाखल केलेली रिट याचिका फेटाळून लावणाऱ्या उच्च न्यायालयाच्या निर्णयात आणि आदेशात कोणतीही त्रुटी नाही.

५३. वरील कारणे लक्षात घेता विशेष अनुमती याचिका फेटाळण्यात आली.

एसएलपी फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.